

ӘЛ-ФАРАБИ АТЫНДАҒЫ ҚАЗАҚ ҰЛТТЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ
КАЗАХСКИЙ НАЦИОНАЛЬНЫЙ УНИВЕРСИТЕТ ИМЕНИ АЛЬ-ФАРАБИ
KAZAKH NATIONAL UNIVERSITY AFTER AL-FARABI

**“ҚАЗІРГІ ТІЛ БІЛІМІНІҢ БАСЫМДЫҚТАРЫ
ЖӘНЕ ТҮРКІ ӘЛЕМІ”**

халықаралық ғылыми-теориялық конференция

Алматы, 25 сәуір 2013 жыл

**Международная научно-теоретическая конференция
СОВРЕМЕННЫЕ ТРЕНДЫ ЯЗЫКОЗНАНИЯ
И ТЮРКСКИЙ МИР»**

Алматы, 25 апреля 2013 года

**International Scientific-Theoretical Conference
«MODERN TRENDS OF LINGUISTICS
AND THE TURKIC WORLD»**

Almaty, 25 April 2013

III-секция

ҚАЗІРГІ ҚАЗАҚ ТІЛІНДЕГІ КОММУНИКАТИВТІ ЖӘНЕ ФУНКЦИОНАЛДЫ БАҒЫТТАР

Әділбаева Ж., Байбатанова Ф. Айтыс ақындары тіліндегі тұрақты тіркестердің қолданылу сипаты	177
Әділбекова Ж. Эмпатиялық тілдесімнің тұлғааралық қарым-қатынастағы ерекшеліктері	180
Ермакашева Э. Абай қарасөздеріндегі ойталқының танымдық аспектісі.....	183
Жүнісова А. Функционалды грамматика мен функционалды семантикалық өріс теориясы туралы мәселелер.....	185
Исаева Ж. Мақал-мәтелдердің этнолингвистикалық уәжі.....	188
Қалиакпар Д. Монолог түріндегі мәтіннің құрылымдық және функционалық ерекшеліктері	191
Қонарбаева А. Шәкәрім поэмаларындағы қоғамдық-әлеуметтік қатынастар.....	194
Құтжанова Г. Бағаның ішкі құрылымдық-мағыналық жіктелімі.....	195
Мамаева М. Детерминант мүшелі сөйлемдер және олардың орын тәртібінің ауысу ерекшеліктері.....	198
Оспанғалиева А. Жарнаманың негізгі ұғымдары.....	201
Саржігітов Е. Ілияс Жансүгіров шығармаларында теңеулердің қолданысы	204
Сейдалиева С. Метафораның мәтіндегі қызметі	208
Сүйінжанова Ж. Қазақ тіліндегі күрделі сөздердің мағыналық тұтасуы туралы.....	209
Супабекова Р., Жәңгір Ә. Шығармалар тіліндегі сөздердің заттану процесі.....	213
Шойбекова Ғ., Ермакова Т.Н. Коммуникативтік грамматика: өзектілігі мен негізгі ұғымдары	215
Шынтасова Г. Жалғаулықсыз іргелес салалас құрмалас сөйлем компоненттерін байланыстырудағы интонацияның қызметі.....	218

IV-секция

ҚАЗАҚ ТІЛІНІҢ ТАРИХЫ ЖӘНЕ ТҮРКІТАНУДЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Әшірханова Қ. Қазақ тіліндегі үндесім дыбыстардың сипаты	221
Гусейнова Нигяр Назим кызы. Религиозно-мистическая тематика в творчестве азербайджанского ашуга вели мискинли	223
Жандос М.Ә. Шәкәрім және түркі әлемі	226
Жұмағазина Р. Қазақ жазуының кирилл алфавитіне ауысуы тарихынан бірер сөз.....	228
Китманова М. Орыс тіліндегі түркiмдердiң мағыналық сипаты	231
Конкаева Р., Абдықанова Б. Особенности молодежной речи в немецком и русском языка.....	234
Күшегенова И. Изафеттік тіркестердің I түрінің лексика-грамматикалық ерекшеліктері.....	238
Құлжанова Б.Р. «Құтты білігтегі» сөйлемнің сарын	240
Молдасан Қ.Ш., Бекмурғанова Ж.М. «Құтты білігі» дастанындағы басқару идеясы.....	243
Өтемісова Г. Қазақ тіліндегі көнерген сөздердің лексикалық және этимологиялық ерекшеліктері	245
Өтен Г. Өнер қайраткерлерінің өсиеттеріндегі Тәуелсіздік жылдарындағы өнер тарихы туралы деректер	250

орындатушы ғана болмауына терең мән береді. Орындалатын әрбір заңның халықтың мұн-мұқтажын, көкейкесті құндылықтарын шешетін заңның болуы дастанда былайша өріледі:

*Заң иесі қара қылды қақ жарғын,
Елді жұттар қараниет қан жарғын.*

*Әділ заң құр, ей, Елбасы, жаңылма,
Жаман болса, болмас дүние, бағың да [2; 201].*

Бұл қағида бүгін де өз мән-мағынасын жойған жоқ. Өйткені, байлыққа мас болу, қанағатсыздық, парықсыздық, дүниеқоңыздық, әділетсіздіктің кесірінен қоғам іріп-шіриді және ел басқарушының әділетті болмауынан қоғамда тәртіпсіздік, атақ қушылық орын алады. Занды орындауды, әділеттілікті ұмытқан билік иелері халық алдында жауап беруден қалады. Қоғамды өзге адамның берекесін алып, құтын қашыратын – іштарлық, күншілдік, бақталастық жайлайды. Оларды тек билікке деген шексіз құмарлық билейді.

Басқару – мемлекеттік және қоғамдық ұйымдарда, қоғамдық құрылыстың барлық саласында қолданылады, әлеуметтік-экономикалық дамуында басқарудағы дербестілік саяси алғы-шарттарының қажеттілігі айқын.

Басқаруда басқарушы және басқарылатын жүйемен байланысты процесс өте маңызды.

Қорыта келгенде, бүгінгі ұрпаққа адамзат тарихындағы ұрпақтан ұрпаққа жалғасып келе жатқан ұлттық тәрбиені сіңіруде ұлы ойшыл Жүсіп Баласағұнның «Құтты білік» дастанының мәні зор. Жүсіп Баласағұнның тәлім-тәрбиелік ой-пікірлерінің түйіні: ел басқару мәселесінде басшы еліне адал қызмет етуі, халқына қамқорлық жасауы керек, осындай ел билеуші мен халықтың арасындағы ерекше қарым-қатынаста ғана өркениетті, дамыған мемлекет болатынын айтады.

Көне дәуір ғұламасының озық идеялары сонау XI ғасырда айтылғанымен, бүгінгі таңда да ұлттық тәлім-тәрбие негізіне айналған. Мемлекетті басқару жөнінде сол кезде айтылған құнды пікірлер бүгінде өз мәнін жойған жоқ.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Жаңа әлемдегі жаңа Қазақстан жолдау. Астана.- 2007ж. 11б.
2. Жүсіп Хас Қажыб Баласағұн « Құтты білік». Көне түрк тілінен аударған, алғы сөзі мен түсініктерін жазған А.Егеубай.-Алматы: «Өлке», 2006. – 640б. 2 - басылым.
3. Н. Келімбетов. «Ежелгі әдеби жәдігерліктер». – Астана. «Фолиант», 2004. – 223б.
4. Әбиев.Ж «Педагогика тарихы»: Оқу құралы. – Алматы: Дарын .-2006.70б.

Бұл мақалада ұлы ғұлама Жүсіп Баласағұнның басқару туралы ойларының бүгінгі өмірдегі құндылығы туралы айтылады.

In this article is about the present time's value of great Zhusyp Balasagyn's ideas about the ruling country honestly.

ҚАЗАҚ ТІЛІНДЕГІ КӨНЕРГЕН АТАЛЫМДАРДЫҢ ЛЕКСИКАЛЫҚ ЖӘНЕ ЭТИМОЛОГИЯЛЫҚ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

*Өтемісова Г. Ж., ф.ғ.к., доцент м.а.,
Қазақстан, Алматы, Халықаралық Бизнес Академиясы*

Қазақ тіліндегі көнерген аталымдар көне дәуірге тән құбылыс болғандықтан, қазіргі замандағы қоғам мүшелерінің бәріне бірдей түсінікті бола бермейді. Сөз мәнінің көмескі болуы басқа лексикалық бірліктерге де тән қасиет. Көнерген аталымдардың өзінің осындай күңгірттігі жағынан диалектизмге, кәсіптік лексикалық қарапайым сөздер (разговорная речь) мен дөрекі сөздерге (гросторечие) жаргондар мен аргонизмге ұқсас болып келеді. Бұлардың ара-жігін ашып бір-бірінен өзгешелігін көрсету үшін көнерген аталымдардың басты-басты қасиеттеріне тоқталдық. Сөз арасында жоғарыда көрсетілген басқа лексикалық бірліктермен салыстыра кетуді мақсат еттік.

Қазақ тілінде диалектизмдердің көнерген аталымдардан негізгі басты айырмашылығы – олар жалпы халықтың әдеби тілінен ерекшеленіп, белгілі бір аймақта ғана жұмсалады. Диалектизмдердің таралған шегі (изоглосы) болады. Мысалы: жұда (өте) – Оңтүстікте, сым (шалбар) Жетісуге тән ерекшелікті байқатады. Ал көнерген аталым болса, олар әдеби тілге жат құбылыс емес. Кез-келген жерде көнерген аталымдарды тілдің материалы ретінде пайдалануға толық мүмкіндік бар. Көнерген аталымдардың қазіргі әдеби тілде ауыспалы мағыналары, тұрақты сөз тіркестері болуы мүмкін. Мысалы: бадырақ (көнерген аталым) – жалшылықта жүрген қазақ кедейі; бадырақ (осы күні қолданыста бар) көзі үлкен шығыңқы деген мағынада, талыс (көне сөз) өгіз терісінен істелген қап; талыстай жігіт (осы күнгі әдеби тілде бар) – еңгезердей мықты жігіт. Диалектизмдер белгілі бір аймақтағы халықтың күнделікті өмір тіршілігіне ауызекі тіл арқылы тікелей қатысатын болса, көнерген аталымдар пассивті сөздік қорда тұрады. Кейбір сөздердің таралу шегі (изогласы) болғандықтан әрі диалектизмге, әрі ру-тайпа тілдерінің қалдықтары болғандықтан көнерген аталымдардың қатарына жатуы мүмкін.

Тарихи шығармаларда кейбір көнерген аталымдар **диалект** ретінде қолданылады. Мысалы: бейқұт (тыныш, рахат), кемек (піспеген, шикі), әбес (жаңылыс, теріс), беде (жоңышқа), бейжай (бейжай), газал (кеңес), дабыс (дауыс), қардар (керек болса), нұрсат (мұрсат). Келтірілген көне диалектілер С. Аманжоловтың 2004 жылы жарық көрген «Қазақ тілі диалектологиясы мен тарихының мәселелері» [1:283-296] еңбегінде нақты түсіндірілген.

Қазақ тіліндегі жиналған говорлық материалдарды бірнеше салаға бөлуге болады. Олардың бастылары: 1) Ру-тайпа тілдерінің қалдықтары бұларды **архаизмдік говор** деп те атауға болады. ақа (аға), адақ (аяқ), азар (реніш), кіл (ылғи) т.б; 2) Басқа тілдерден келген ауыспалы говор (кірме сөздер). Мұның екі түрі бар: а) туыстық тегі жөнінде қашықтау тілдерден ауысқан сөздер: кнут – орыс сөзі (кнут) – шыбыртқы, қамшы; зақи – араб-парсы тілдерінде таза, адал, айыпсыз деген сөз; ә) шекаралас жатқан туысқан республикалар тілінен кейінгі кезде (ұлт тілі қалыптасқаннан кейінгі дәуірде) ауысқан сөздер: жұда (өте тым), кәтте (үлкен), өзбектен; ауа (иә), шақа (бұтақ) – түркіменнен келген; 3) Кәсіптік лексика бұған балықшылардың, аңшылардың, малшылардың, жер кәсібіндегілердің тағы басқа мамандықтарға байланысты қолданылатын аталымдар жатады. Мысалы: жылым (теңізде балық аулайтын үлкен ау), собық (жүгерінің басы), шит (мақтаның тұқымы), атыз (егістікті біркелкі суару мақсатында жан-жағын әдейі суға тосқауыл болатындай етіп, бөлектеп қоршалған шағын жер), салма (ені 1-2 метр шамасындағы су жүретін арық); көбе (ерте туған қозы, марка) т.б. Говор сөздер көпшілікке бірдей түсінікті болмаса да әдеби тілді байытуға көмектеседі.

Тіл білімінде жергілікті ерекшеліктерге ұқсас тар көлемді қамтитын бұлардан басқа да сөздер кездеседі. Мұндай сөздер жалпы тіл білімінде **жаргон** (француз сөзі *Jargon* – бұзылған тіл), **арго** (французша *argot* – ұры тіл) деп аталады.

Жаргон үстем таптың жоғарғы топтарының тіл ерекшелігі болса, арго – әлеуметтік төменгі топтарға тән ерекшелік. **Арго** – жасырын әрекетті, құпия сырды сөйлескенде басқаға білдірмеу мақсатынан келіп туған. Аргода халыққа түсінікті сөздер негізгі мағынадан ауытқып, аз ғана топтың шартты белгісіне айналады. Мысалы: *ылдым-жылдым* (нәрсені тез салу): *ым-жым* (нәрсені жасырып көрсету, жасыру). Ал, **дөрекі сөздерге** (вульгаризм) келсек, олардың да өзіне тән сипаты бар. Сирек айтылатындығына қарап, бұларды көнерген аталымдармен шатастыруға болмайды. Дөрекі сөз әдеби тілдің де, ауызекі тілдің де сыпайыгершілік нормасынан тыс тұрады. Мұнда хайуандарда болатын ұнамсыз қылықтар мен тұрпайы бейне-пішін адамдарға телінеді. Белгілі бір нәрсені былапыт сөздермен қорлау, кеміту, кекету, жақтырмау, аяқ асты етушілікке жол беріледі. Мысалы: *доңыз, оттау, сумұрын* т.б.

Жағымсыз образдарды жасау үшін ақын-жыраулар дөрекі сөздерді көркем шығармаларда қолдануға мәжбүр болады. Өйткені жақсы мен жаманды салыстыру әдебиетке тән тәсілдің бірі екендігі даусыз.

Тілдің үздіксіз дамуы кейбір аталымдардың көнеруіне, қайсыбір сөздердің дүниеге келіп, жаңа ұғымдармен тілдің сөздік қорын байытуына негіз болады. Сөздердің осындай өсуі мен өшуі халықтың өмір тіршілігін, техникалық жетістіктерін және әдет-ғұрыптарындағы өзгерістерді көрсетіп отырады.

Қазақ тіліндегі көнерген аталымдар қаншама зерттелді десек те, өткен ғасырлардағы ақындар шығармаларындағы көнерген аталымдарды арнайы зерттеу қолға алынбай келеді. Қазақ тіліне арналып жазылған оқулықтар, лексика, лексикографиялық материалдар, қазақ тілінің тарихы мен диалектологиясының мәселелерін сөз еткен кейбір ғылыми еңбектер көнерген

аталымдар жайында айтылған бағалы пікірлер бұл тақырыпты арнайы зерттеуге бағыт, жол сілтеп отырды.

Осы орайда қазақ кеңес дәуірінде тіл білімінің әр салада жан-жақты қарыштап дамуына белсене ат салысқан алдыңғы буын ғалымдарымыз: Қ.Қ. Жұбанов, І.К. Кеңесбаев, Н.Т. Сауранбаев, М.Б. Балақаев, О. Досқараев, К. Аханов, Ғ.Ғ. Мұсабаев, А.Ы. Ысқақов еңбектеріндегі қазақ тіліндегі аталымдардың көнеруіне қатысты жазылған көптеген ой-тұжырымдары мен күні бүгінге дейін ғылыми мәнін жоғалтпаған пікірлердің орны ерекше.

Қазақ тіл білімінің негізін салушы профессор Қ. Жұбанов «Күй» атты тамаша еңбегінде қазақ тіліндегі *күй, домбыра, қобыз, жыр, толғау* т.б. музыка терминдерінің түп-төркінін ашып, Орхон-Енисей, орта ғасыр ескерткіштері фактілері мен қазіргі туыстас түркі тілдері материалдарын жан-жақты пайдалана отырып, ол сөздердің шығу тарихын [2:123] мағыналық дамуын нәзік сезініп, шебер дәлелдейді.

Академик І. Кеңесбаев: «Арғы көне тарихымен ұласқан халықтық тіл, бертін келе ұлттық тіл категориясынан әдеби тілдің жігін, шегін бөле қараған теріс болмайды. Бөле қарауды бөліп тастау деп түсінбеу керек. Неге десеңіз, ешбір әдеби тіл (бір халықтың қасиеті бар әдеби тілді айтып отырмыз) белгілі бір халықтың ауызекі тілінен, ауыз әдебиетінен, лексика, грамматика, фонетикадан мүлде оқшаулануы мүмкін емес» [3:280] – екендігін айтады. Сонымен қатар көнерген аталымдар жайында, әсіресе қазақ тіліндегі идиом-фразеологиялық тіркестер мен қос сөздердің құрамында кездесетін ескі ұғымдарды профессор І. Кеңесбаевтың ғылыми еңбектерінен кездестіруге болады. Ол фразалық тіркестерде кездесетін *ажа* (ай дер ажа, қой дер қожа жок), *қорасан* (әулиеге ат айтып, қорасанға қой айттым), *торым* (тоқты-торым), *ажын* (абысын-ажын) т.б. толып жатқан сөздерге этимологиялық талдау жасайды. Ескі әдет-ғұрыпқа байланысты сан есімдерден құралған «*жеті*», «*үш*», «*тоғыз*», «*қырық*» тәрізді ұғымдардың мәнін ашып, тілдің тарихымен байланысты қызықты материалдарды да ортаға салады [4:129].

Қазақ тіл білімінің дамуына зор еңбек сіңірген, зерттеуші К. Аханов көнерген аталым бірліктерді зерттеп-зерделей келе мынадай пікір айтады: «Қазіргі кезде күнделікті өмірде қолданылмайтын, қолдануда ескі өмірден хабар беру, өткен тарихи дәуірдің ескілік жайларын көрсету үшін тарихи әдебиетте, көркем шығармада, қолданылатын көнерген сөздер бар. Мұндай сөздер – сөздердің тіптен пассив тобына еніп, жасы үлкен адамдарға, қарттарға белгілі де жастарға көпшілік ретінде түсініксіз, қолданудан қалып бара жатқан сөздер болып табылады» [5:48]. Ғалым М. Әуезовтың «Абай жолы» романында кездесетін *өкіл күйеу, киіт кию, ұрын келу, жыртыс сала келу, есік көре келу, көк қасқа, ақсүйек* деген көнерген аталымдар көркем шығармада қолданылғанда өткен өмір шындығын реалистік тұрғыдан суреттеу және одан белгілі бір мағлұмат беру мақсатында қолданылады [6:149], – дейді. Бұдан көнерген аталымдар (архаизмдер) мен тарихи аталымдар (историзмдер) сөздіктің активті тобынан шығып қалған, күнделікті қарым-қатынас жасауда қолданылмайтын сөздер болып табылады деген түйін шығады. Олар қолданыла қалса да, өткен дәуірдегі құбылыстардан мағлұмат беру мақсатында немесе белгілі бір стильдік мақсатта көркем шығармаларда қолданылады.

Сөз мағынасының тарихы қоғам тарихымен тығыз байланысты. Қоғамның әр дәуірінде дамуына қарай сөз мағынасы да өзгеріп, ілгері дами түседі. Академик А. Ысқақов сөзімен айтсақ: «Тіл-тілдің сөздік құрамы әр халықтың өз тарихының, өз тұрмысының өз мәдениетінің, оның дүниелік (материалдық) және рухани қазынасының айнасы сияқты болып есептеледі. Өйткені, өмірдің сала-саласындағы құбылыстардың бәрі де тілдің сөздігіне іздерін тастап, оған тиісті сөздерді куә етіп, дақ қалдырып отырады» [7:3].

Бір топ ғалымдар (М. Балақаев, Е. Жанпейісов, М. Томанов, Б. Манасбаев): «Өткен дәуірімізде болған кейбір наным, әртүрлі әдеп-ғұрып, күнделікті пайдаланылып келген жекелеген үй мүлкі, шаруашылық бұйымдары халық тұрмысында бірте-бірте азайып кейін ақыры мүлдем жоғалып кетеді. Соларға қатысты сөздер мен атаулар да ескіре бастайды, өте сирек қолданылатын болады. Мысалы, *би, болыс, старшын, елубасы, онбасы, отарба, қосын, бәйбіше* т.б. Міне, бұлар тілде көнерген сөздер деп аталады» [8:53], – деп көрсетеді.

Бұл кезеңдерде ауыз әдебиет үлгілерінде кездесетін көнерген аталымдарға арнайы тоқталып, оның сыр-сипатын түсіндірмек болған мақалалар да жоқ емес. Сол мақалалардың ішіндегі көлемділерінің бірі Ш.Ш. Сарыбаев пен Ә. Құрышжановтың бірігіп жазған «Халық жырының текстологиясы туралы» [9] еңбегін айтуға болады. Бұл мақалада эпостық жырларда кездесетін көптеген сөздердің қолданылу мағынасын араб, парсы тілдерімен түсіндіруге болатындығын айта келіп, кейбір көне ұғымдарға талдау жасайды. Мысалы, *дындан* (парсыша) – тіс, тісті тарақ; *дәшкер* (парсыша) – әскер; *бедірек* (парсыша) – *арсыз, бетсіз адам; көбе* – ескі монғол тілінде

батырдың сауыты; көбеген – осы монғол тілінде ер жігіт, азамат; бояқ – бояу; шеру – қалың қол, әскер; бадана – сауыттың дөңгелек темірлері; кіреуке, шарайна – батырдың үстіне киетін сауыттың түрлері; мысыр – мекен, тұрақ; тая – белдік, белбеу [9:24-25] деп көрсетеді. Бұл мақаланың екінші бір бағалы жағы: *сеңгердей, самалық, атбесік, дергейне, серуер, машайық, жөші, төлежіп, шонықты, керік, кембал, кәлеңдер, дөңгел, пеш, қолаттай, шылпара, ақсара талаудың, қастауыш, танаттым, бодан, дәңкі, жамша, жөгіт, қызыл турам, пәлек, қобаған, талма, зарпы, садақ, дат* тәрізді көнерген аталымдардың шешуін оқушылардың ортасына тастайды.

Көнерген аталымдарды зерттеудің негізгі объектісі халықтың көркем әдебиеті мен тарихы екендігін атап көрсетуіміз керек. Қазақ халқының Абай Құнанбаев, Мұхтар Әуезов, Сәбит Мұханов, Ғабит Мүсірепов, Ғабиден Мұстафин, Илияс Жансүгіров сияқты т.б. көптеген көрнекті ақын-жазушылар өз туындыларында ескі әдет-ғұрыптарға байланысты көне ұғымдарды пайдаланып қана қойған жоқ, орайы келген жерде оларды оқушы қауымға түсіндіріп кетіп отырды. Әсіресе М.О. Әуезовтың басшылығымен жарыққа шыққан Қазақстандағы бір топ ғалымдардың «Қазақ әдебиетінің тарихы» деген еңбегі халықтың ескі салт-санасы, әдебиеті, мәдениеті, шаруашылығы жайында баяндалған құнды деректер болып табылады. Бұл еңбекте «тұрмыс-салт жырлары» деген тақырыпта: *наурыз, жаратазан, арбау, бақсы, бақсы сарыны, бәдік*; ерте кездегі үйлену салтына байланысты: *той, тойбастар, сыңсу, бет ашар*; қайғы-қасіретке байланысты: *қоштасу, естірту, көңіл айту, жоқтау* тәрізді толып жатқан көне ұғымдарға талдау жасалады [10:212].

Сөз төркіні, яғни көнерген аталымдарды зерттеуде өз ойларын үнемі ортаға салып жүретін ғалымдардан Ә.Т. Қайдар, Р.Ғ. Сыздық, Е. Жанпейісов, Ә. Болғанбаев, Ғ. Қалиев, С. Исаевтың құнды пікірлері пайдаланылды.

Тіл білімінде ұзақ жылдар бойы тер төгіп, талмай еңбек етіп келе жатқан академик Ә.Т. Қайдар «Қазақ тілі мен әдебиеті» журналында жарияланған мақаласында: *қалаш* (қатын-қалаш), *сарсаң* (әуре-сарсаң), *теге* (түйе-теге) т.б. сөздерді «төркіндетеді» [11:112].

Тіл білімі ғылымына жиі араласып жүрген ғалымдарымыздың бірі – ҚР Ұлттық академиясының корреспондент-мүшесі Р. Сыздық. Қазақ тілінде бүгінгі таңда мүлде ұмытылған, не тарихи сөзге, архаизмге айналған бірнеше жүздеген сөздер бар екені мәлім. Бұлар қазақ тілі лексикасында өзіндік ерекше қабат құрайтын тарихи жұмбақ та, қызық сөздер тобы. Ғалым назарына көбіне солар ілігеді. Кейінгі жылдарда Махамбет пен Жамбыл поэзиясының тіліндегі көптеген көнерген аталымдардың мағынасын қалпына келтіріп, текстологиялық талдаулар жасайды. Бұлардың көпшілігі «Сөздер сөйлейді» [12] кітабына енді. Автор негізінен семантикалық принципті басшылыққа ала отырып, аталым бірліктердің көне мағынасы мен қолданылу тарихын айқындауды мақсат еткен. Көптеген аталымдардың бұдан 1-2 ғасыр бұрынғы қолданыстары мен мағыналарын, басқа сөздермен тіркесу қабілетін ашу үстінде ғалым дәлел ретінде қазақ халқының ауыз әдебиеті нұсқаларын, Қазан төңкерісінен бұрын шыққан әдеби кітаптар мен сөздіктерді шебер пайдаланады. Ғалым Р. Сыздық «Абай тіліндегі негізгі морфологиялық ерекшеліктер» атты кандидаттық дәреже алу үшін жазылған диссертациясында [13] сөз қолданудың көне құбылысы болып табылатын *нәш, нәр, гақыл, гарыз, гайыплану* тәрізді «кітаби сөздердің» әдеби тілден негізгі айырмашылығын көрсетеді. Сонымен бірге ғалымның әдеби тілдің қазіргі даму кезеңінде мүлде қолданылмайтын *-мыш, -дүр, тұғын, бірлән* сияқты морфологиялық көне тұлғаларды [13:50-54] талдауы көнерген аталымдарды зерттеуде мол әсерін тигізеді.

Осы іспеттес арнайы бір бағытта «маманданған» ғалым Е. Жанпейісовтің көнерген аталымды этимологиялық тұрғысынан зерттеуде орны ерекше. Ғалым ұзақ ізденістері нәтижесінде «Абай жолы» эпопеясының тілін саралаған монографиялық еңбегін [14] жазып шықты. Бұл – қазақ тіл біліміндегі этимологиялық зерттеулердің ең көлемдісі болумен қатар өзінің ғылыми тереңдігі, этимологияларының дәлелділігімен ерекшеленеді. Автор монғол, түркі тілдері, жазба ескеткіштер, әр түрлі сөздіктерден сүзіп алған мысалдар арқылы қазақ тіліндегі тарихи сөз болып отырған этнографизмдердің дамуы мен өзгерістерін, семантикасын жан-жақты ашып береді.

Сөйтіп, жекелеген сөздердің «қызықты» тарихын, ұмыт болған мағыналарын қайта қалпына келтіріп, даму сатыларын көрсетуден басталған із – бүгінгі таңда қазақ тіл білімінде жаңа бағытта жаңа ізденіс тәсілдері мен әдістеріне, жаңа ғылыми зерттеулерге жол салып отыр.